

Изденүүчү Тажибаева Жаркын Кадыркуловнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп-үйрөнүүнүн илимий-методикалык негиздери” деген темадагы кандидаттык диссертациялык иши боюнча И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.16.527 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын

БҮТҮМҮ

Эксперттик комиссиянын курамы: Эксперттик комиссиянын төрайымы – педагогика илимдеринин доктору, профессор Батаканова С.Т. Комиссиянын мүчөлөрү: педагогика илимдеринин доктору Биялиев К.А., педагогика илимдеринин доктору, профессор Момуналиев С.М.

Изденүүчү Тажибаева Жаркын Кадыркуловнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп-үйрөнүүнүн илимий-методикалык негиздери” деген темадагы 13.00.02. – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы адистигине ылайык педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин карап чыгып, диссертация тууралуу төмөнкүлөрдү ырастайт:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Изденүүчү Тажибаева Жаркын Кадыркуловнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп-үйрөнүүнүн илимий-методикалык негиздери” деген темадагы кандидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп-үйрөнүүнүн илимий-методикалык негиздери боюнча теориялык жана практикалык изилдөөлөр жүргүзүлгөн.

Диссертациялык иштин максаты Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы каармандарынын инсандык үлгү сапаттары аркылуу

окуучуларды ар тараптан тарбиялоонун жана адамгерчиликке калыптандыруунун методикалык жана системасын иштеп чыгуу, аларды практикада колдонуунун жолдору менен ыкмаларын аныктоо, аны тажрыйбада текшерүү.

Коюлган максаттар диссертацияда төмөндөгү милдеттерди аткаруу менен чечилген:

1. Жаш муундарга инсан катары тарбия берүү идеяларынын маани маңызын ачып, мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо, аларды системага салуу. Ч.Айтматовдун чыгармалары аркылуу жаш муундарга инсандык тарбия берүү идеяларынын маани - маңызын жана мүмкүнчүлүктөрүн ачуу, аларды системага салуу.

2. Республиканын мектептеринде жана окуу жайларда Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын үлгү сапаттарын окуп үйрөнүүнү учурдагы абалын жана темага байланыштуу илимий- теориялык, педагогикалык-методикалык адабияттарды иликтөө, аларды илимий методикалык жактан жалпылоо.

3. Жаш муундарга инсандык тарбия берүү идеяларынын маани - маңызын жана формалары менен методдорун иштеп чыгуу.

Мектептердин кыргыз адабияты сабагынын окуу программасында берилген

4. Ч.Айтматовдун повесть, романдарындагы каармандардын үлгү сапаттарын окутуу процессинде колдонуунун моделин аны жүзөгө ашыруунун технологияларын иштеп чыгуу иштелип чыккан методдорду,

технологияларды педагогикалык экспериментте сыноо, анын натыйжаларын практикага сунуштоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу:

Инсандык тарбия берүүдөгү көйгөйлөргө жараша Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын үлгү адамгерчилик сапаттарынын иргелип алынышы, проблеманын окутулуш абалынын талданышы жана анын өркүндөтүшүнүн жолдорунун сунушталышы.

Мектеп программасынын негизинде инсандык атуулдук таалим-тарбия берүү идеяларынын системага салынышы.

Мектептерде, же билим берүү системасында мугалимдердин окуучуларга атуулдук тарбия берүү боюнча окутуунун методдорунун жана анын моделинин окутуу процессинде иштелип чыгып, тажрыйбада текшерилип, окутуу процессине сунушталышы.

Диссертациянын изилдөө объектиси: Мектептерде Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп- үйрөнүү жана жаш муундарды тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн методдору: Теориялык-проблема боюнча илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларынын тарыхый-педагогикалык анализи жана синтези; эмпирикалык педагогикалык тажрыйбаларды үйрөнүү жана жалпылоо; эксперименталдык сынак; студенттерге анкеталык суроолорду таратуу, мугалимдер жана студенттер менен аңгемелешүү, педагогикалык байкоо, жазуу жумуштарын талдоо; сунуш кылган моделди жүзөгө ашыруу

боюнча технологияларды жана методдорду тажрыйбада сыноо, алардын жыйынтыктарын сапаттык жана сандык жактан анализдөө.

Бул 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча изилдөөлөрдүн талаптарына туура келет.

1. Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу.

Окуучулар үчүн кам көрүүнүн башкы жолу – улуттук баалуулуктар менен тааныштыруу, жеткиликтүү билим жана тарбия берүү, инсандык баалуулуктарды сактап калуу, дени сак, акыл- эстүү, рухий дүйнөсү бай кылып тарбиялоо.

Балдарды китеп окууга тартуу, адабият дүйнөсүнө алып кирүү Ч.Айтматовдун баалуу чыгармаларындагы инсандык үлгү сапаттарга бай каармандарын өзгөчөлөнтүп, балдарды кызыктырып, салттуу жана интерактивдүү усулдарды айкалыштырып окутуу жана тарбиялоо бүгүнкү күндүн маанилүү маселеси.

Кыргыз адабияты чалкыган деңиздей терең, тематикасы бай жаш муундардын жан дүйнөсүн байытууда жана тарбиялык таасирин күчөтүүдө казына катары эл турмушунда орду чон, андыктан келечек муундарды инсан катары тарбиялоодо негизги курал катары колдонуу кажет. Теориялык жана практикалык жактан мектептерде Ч.Айтматовдун чыгармалары каармандарды окуу кенен түрдө бай казына катары колдонулууда, ошондой болсо да, чыгармадагы каармандардын үлгү сапаттарын колдонуп окууда алардын керектүүсүн азыркы жаштардын билимин, тарбиясын жогорулатуу процессинде натыйжалуу колдоно албай жаткандыгыбыз, каармандардын үлгү сапаттары атайын теориялык жактан изилдөөгө алынбагандыгы, методикалык сунуштардын иштелип чыкпагандыгы ж.б. негиздер диссертациялык иштин орчундуу маселе катары каралды.

Чындыгында, бүгүнкү күндө Ч.Айтматовдун чыгармалары мектеп программасында кенен окутулганы менен чыгармалардагы каармандардын үлгү сапаттарын айырмалап окутууга анчалык маани берилбей келет.

Мына ушундай көптөгөн жагдайлар изилдөөнүн негизги маселелери катары коюлгандыгы диссертациялык теманын актуалдуулугун аныктап турат.

2. Диссертацияда изденүүчү чыгарган ар бир илимий жыйынтыктарынын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун жаңылыгынын деңгээли:

Ч Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын үлгү сапаттары аркылуу жаш муундарды ар тараптан адамгерчиликке тарбиялоо.

-Инсандык сапатты калыптандыруунун негизинде жаткан үлгү сапаттарды колдонуу жана ыймандуулукка, инсандык өнүгүүгө тарбия берүүнүн идеялары, мазмуну, манызы жана мүмкүнчүлүктөрү;

-Инсандык сапатты калыптандыруунун негизинде тарбиялоо, окутуунун

системасы жана шарттары;

-Инсандык сапаттар боюнча орто мектептерде тарбиялоо жана окутуу процессинин мазмуну менен формаларын жаны технологиялар аркылуу өркүндөтүүнүн проблемалары, аны чечүүнүн жолдору;

-Ч. Айтматовдун чыгармалары аркылуу окуучуларды окутуу тарбиялоону үйрөтүүнүн педагогикалык ыкмалары жана алар менен иштөөнүн модели. Ага ылайык жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттин натыйжалары;

3. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

Изилдөөнүн жыйынтыктары мектептерде окуучуларга инсандык, адамгерчиликтүүлүк, атуулдук тарбия берүүгө үйрөтүүдө түздөн түз колдонулат жана окутуучулар аспиранттар, методисттер, мугалимдер пайдаланат.

Илимий иштеги теориялык сунуштар мектептердеги кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу боюнча стандартты, концепцияны, окуу программасын, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду өркүндөтүп түзүүдө жана аталган дисциплинаны окутуунун илимий-методикалык деңгээлин дагы да жогорулатууда колдонулат.

4. Диссертациясынын материалдары төмөндөгү документтерде, материалдарда жана иштелмелерде колдонулган:

- ЖАК талап кылган илимий-педагогикалык басылмаларда чагылдырылган;
- илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалган;
- сабактар, тренингдер өткөрүлгөн;
- педагогикалык эксперименттерде текшерилген.

5. Изденүүчү Тажибаева Жаркын Кадыркуловнанын диссертациясынын материалдарын ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй оң натыйжалар алынган:

- Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы окутуу тарбиялануу маселелериндеги инсан жана аны инсандык сапатка калыптандыруу абалы иликтенди. Анда Ч. Айтматовдун чыгармаларын окутуу жакшы негизде экендиги бирок ошол чыгармаларды окутуудагы инсан маселелери ыйман, адамгерчилик моралдык сапаттарды окутуу каармандардын образдары аркылуу инсандык сапатты калыптандыруу көмүскөдө калганы, бул маселелер боюнча методикалык зарыл көрсөтмөлөр жетишерлик эместиги белгиленди.

Бул көрүнүш аныктоочу экспериментибизде атайын анкеталар, тесттер аркылуу далилденди.

Ошондуктан Ч. Айтматовдун чыгармаларын мектептерде талаптагыдай

окутуу, алардын өзөгүндөгү инсандык таалим тарбия идеяларын иликтеген педагогикалык -методикалык адабияттар (А Алимбеков, С. Рысбаев, Э. Мамбетакунов, А. Муратов, С. Калиев, С. Сакиева, Н. Ишкеев, С. Атаканова, К. Минбаев, И. Бекбоев, М. Мелников, Б. Апышев, Т. Сияев, Т. Жороев, ж. б) эмгектери окуп үйрөнүлдү жана алардагы тыянактуу ой - пикирлер, атап айтканда, элдик педагогикалык таалим тарбия идеялары жалпыланып сунушталды.

- Ч. Айтматовдун повесттериндеги каармандардын инсандык сапаттарын окутуу менен анын өзөгүндөгү балдарга инсандык таалим тарбия берүү идеяларынын маани-маңызынын мүмкүнчүлүктөрүн ачуу, аларды системага салуу маселеси каралган. Буга ылайык, мектептерде окулуп келе жаткан кыргыз адабияты курсундагы Ч. Айтматовдун чыгармаларын окутуу тарбиялоодогу таалим тарбия берүүнүн каражаттары менен методдору жогоруда аталган окумуштуулардын идеяларынын негизинде системага салынган, алардын ички байланыштары мисалдар менен далилденген.

- Окутуунун каражаттары менен принциптерин, методдорун пайдаланып, мектеп окуучуларын инсандык сапаттарга жараша тарбиялоонун комплекстүү жол-жоболорун, инсандык тарбиялоонун багыттарын, түрлөрү аныкталган, окутуунун жана тарбиялоонун максат милдеттери такталган, инсандык калыптандыруунун мисалында алардын мазмуну ыраттуулукка салынган, тарбиялоонун каражаттары менен принциптерин, методдорун ар бир чыгарманын каармандарынан издеп таап, аларды сабактарда, семинарларда, диспут, конкурстарда, касстан тышкары иштерде мугалимдер жана окуучулар менен бирге иштелген. Мына ушулардын жыйынтыктарында Ч. Айтматовдун чыгармаларынын негизинде мектеп балдарына инсандык тарбия берүүнүн моделин түзүп, аны педагогикалык экспериментте сынап, жыйынтыктар алынган.

- Жогоруда аталган багыттарда эксперименттик иштер уюштурулган. Анда Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын негизинде инсандык сапатты калыптандырууну мындан ары өркүндөтүү багыттары, эксперименттик материал катары сунушталып, аны окутуунун технологияларын жаңылоо багыттары белгиленген. Учурдун талаптарына жараша сабактын активдүү формаларын сунуштоо, салттуу жана интерактивдүү сабактардын мазмунун менен формаларын өркүндөтүүчү сабактардын үлгүлөрү иштелип чыгып, мектеп мугалимдерине сунушталган.

6. Изилдөөнүн негизги мазмуну төмөндөгү эмгектерде чагылдырылды:

1. **Тажibaева, Ж. К.** Мектеп жашындагы балдардын инсандык психологиялык өнүгүүсүндөгү жөндөмдүүлүктүн тийгизген таасири жана окутуудагы орду. [Текст] /Тажibaева Ж.К. //Регионалдык илимий теориялык конференциянын материалдары ЖАМУ::2002.- 66-70 бб.

2. **Тажibaева, Ж.К.** Манас эпосундагы инсандын тарбиясы [Текст]

/ТажобаеваЖ.К.//Регионалдык илимий теориялык конференциянын материалдары- ЖАМУ:2002.- 123-126-

3.Тажобаева, Ж.К. Инсандын коомдогу орду. [Текст] /ТажобаеваЖ.К.// И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы.-Б.:2015. 233-238-бб

4. Тажобаева, Ж. К. Психологические особенности воспитания личности. /ТажобаеваЖ.К.// Интернаука.-М.: 2016.- №1 146-151 сс

5. Тажобаева, Ж. К. Психологические аспекты, образы героев и их человеческие качества в произведениях Ч.Айтматов. [Текст] /ТажобаеваЖ.К.М.-//Интернаука 2016 №2. 132-137 .сс.

6. Тажобаева, Ж.К. Курманбек эпосундагы элдик тарбия. [Текст] /ТажобаеваЖ.К.// ЖАМУнун жарчысы №1.- 146-151 бб.

7. Тажобаева, Ж. К. Инсандын коомдук турмуштагы орду жана тарбиялоодогу мааниси. [Текст] /ТажобаеваЖ.К.//ЖАМУнун жарчысы 2014-ж. №1. 164 -167.бб

8. Тажобаева, Ж.К. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы, инсан катары калыптануудагы, өнүктүрүүдөгү адам жана аалам проблемасынын каралышы. [Текст] /ТажобаеваЖ.К.// ЖАМУнун жарчысы 2014ж.-- 167-.170 бб.

9. Тажобаева, Ж. К. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы инсан мамилесинин берилиши ЖАМУнун жарчысы 2014ж. 160 -164.бб

10. Тажобаева, Ж. К. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы жаш мундарга адамгерчиикти калыптандыруу проблемалары. Кыргыз билим берүү академиясынын №4. 2015ж- 70-74 бб..

11.Тажобаева, Ж. К. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы инсан калыптандыруучу идеялардын чагылдырылышы. Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары 2015-. 78-82 .бб

12. Тажобаева, Ж. К. Мектеп жашындагы балдарга жондөмдүүлүктүн тийгизген таасири. ЖАМУнун жарчысы 2006ж.-. №2 46-52 бб

13. Тажобаева, Ж. К. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын инсанды калыптандыруучу каражаттары. Известия ВУЗОВ Кыргызстана 2016- №4 56-164-168 бб

14. Тажобаева, Ж. К. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды өнүктүрүү идеялары. Известия ВУЗОВ Кыргызстана 2006- №4 .173-176 бб.

15. Тажобаева, Ж. К. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы инсандык сапаттардын усулдар аркылуу чагылдырылышы. ННТи ИК №4 2016ж- 176-180 бб.

16. Тажобаева, Ж. К. Проблема формирования личности в произведениях Ч. Айтматова. НМР МНО РУ Журнал язык и литература. №13 180-184 сс.

7.Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат негизинен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине дал келет.

8. Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы жетектөөчү мекеме катары Х.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин кыргыз адабияты жана педагогика кафедраларын сунуштайт. Аталган кафедрада сунушталган илимдин тармагы боюнча илимдин докторлору, кандидаттары: Акматов Б. - п.и.д. 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты), Кенжешов К., п.и.к. 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты), Токсонбаев Ү.- п.и.д. 13.00.01- жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы, Мураталиева - п.и.к., Абдыракунова Ж. - п.и.к. жана филология илиминин кандидаттары: Асакеева Д., Умарова Р., Ибраимов К., Абдракунов А. ж.б. эмгектенишет.

Эксперттик комиссия расмий оппоненттер катары төмөнкү адистерди сунуш кылат.

Биринчи расмий оппонент катары адабиятты окутуунун теориясы менен практикасы боюнча адис педагогика илимдеринин доктору, профессор С.Т.Батаканованы сунуш кылат (13.00.02). Анын эмгектери: 1. Мектепте көркөм чыгармаларды талдоонун илимий-педагогикалык негиздери: Монография. –Б.: Кут Бер, 2010. – 286 б. 2. Драмалык чыгармаларды окутуунун технологиясы: Монография. -Б.: Кут бер, 2013. – 296 б. 3. Адабиятты окутуунун усулдары менен ыкмалары: Окуу-методикалык колдонмо. –Б.: Кут бер, 2013. – 53 б. 4. Көркөм чыгармаларды талдоого окуучулардын кабыл алуусун даярдоо: Окуу-методикалык колдонмо. -Б.: Кут бер, 2014. – 32б. 5. Көркөм чыгармаларды окутуунун методикасы: Монография. Кут бер, 2014. -415 б. 6. Адабиятты окутуунун методикасы. –Б., 2017. – 530 б.

Экинчи расмий оппонент катары кыргыз адабиятын окутууга байланыштуу адис педагогика илимдеринин кандидаты **М.Б.Абдыкадырованы** сунуш кылат (13.00.02). Анын эмгектери: 1. Нурмолдо Наркул уулунун чыгармаларын орус класстарында окутуу [Текст] М.Абдыкадырова // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – Б.: КМУ, 2011. – Чыг. 1(2). – 199 -201-бб. 2. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун айрым маселелери [Текст] М.Абдыкадырова // К.Карасаев атындагы БГУнун илимий-практикалык басылмасы. Кыргыз тили жана адабияты. – Б.: БГУ, 2011. – Чыг. 19.- 139 -140-бб. 3. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун учурдагы абалы [Текст] М.Абдыкадырова // Профессор К.К.Сартбаевдин 100 жылдына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Б.: КУУ, 2011. – 190 -195-бб. 4. Кыргыз эл акындарынын чыгармаларын окутуу аркылуу этномаданий жана коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу технологиялары [Текст] М.Абдыкадырова // И.Арабаев

атындагы КМУнун Жарчысы, №2, Б.2013. 5-7-бб. 5.Эл акындарынын чыгармаларын окутуу: Монография. –Б.: Олимп, 2015. -159 б.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы, сунуш кылынган документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетине жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу Д. 13.16.527 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн, изденүүчү Тажибаева Жаркын Кадыркуловнанын “Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы инсанды калыптандыруу идеялары жана аларды адабият сабагында окуп-үйрөнүүнүн илимий-методикалык негиздери” деген темадагы диссертациясын коргоого сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын төрайымы:

педагогика илимдеринин доктору, профессор Батаканова С.Т.

Комиссиянын мүчөлөрү:

педагогика илимдеринин доктору Биялиев К.А.

педагогика илимдеринин доктору, профессор Момуналиев С.М.

Комиссия мүчөлөрүнүн колун тастыктайм.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы:

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Омурбаева Д.К.

23.03.2017г.

